

ISSN 2091-5187

СЕРВИС

№3

ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ЖУРНАЛ

2024

СЕРВИС

ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ 2024 йил, 3-сони

Муассис: Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги томонидан 2008 йил 31 декабрда
0561-рақам билан рўйхатга олинган.

ЎЗР ОАК Риёсатининг 19.03.2017 й., 239/5-сонли қарори билан эътироф этилган

**Тахририят ижодий
жамоаси:**

Бош муҳаррир:
и.ф.д., проф. М.Э.Пўлатов

**Бош муҳаррир
ўринбосари:**
и.ф.н., проф. Д.Х.Асланова

Масъул котиб:
и.ф.д., проф. М.Қ.Пардаев

Муҳаррирлар:
и.ф.д. Ф.А.Сафаров
PhD, доцент И.М.Пардаева
катта ўқит. Ш.З.Ўразов

Техник муҳаррир:
и.ф.н., доц. А.Н.Холиқулов

Корректор:
PhD С.А.Бабаназарова

Саҳифаловчи:
PhD Х.Н.Очилова

1 йилда 4 мартаба
чоп этилади.

**Ўзбекистон ҳудудида
тарқатилади.**

Тахририят манзили:
140100, Самарқанд шаҳар,
Амир Темур кўчаси, 9-уй,

тел.: +998(66)233-28-38,
+998(97)913-74-40

факс: +998(366)231-12-53
эл.почта:

samisiservis@mail.ru

Тахририят кенгаши раиси:

М.Э.Пўлатов – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис
институти ректори, и.ф.д., профессор

Тахририят кенгаши раиси ўринбосари:

Д.Х.Асланова – СамИСИ илмий ишлар ва
инновациялар бўйича проректори, и.ф.н., профессор

Тахрир кенгаши аъзолари:

Б.А.Бегалов – Ўзбекистон Республикаси Президенти
хузуридаги Статистика агентлиги директори, и.ф.д.,
профессор

М.Қ.Пардаев – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Б.К.Ғоибназаров – и.ф.д., профессор.

М.М.Мухаммедов – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Д.Р.Зайналов – СамИСИ профессори, и.ф.д.

О.М.Муртазаев – ТДИУ СФ директори, и.ф.д., проф.

М.Р.Болтабаев – ТДИУ профессори, и.ф.д.

Р.Х.Эргашев – ҚарМИИ профессори, и.ф.д.

И.С.Тўхлиев – СамИСИ профессори, и.ф.д.

К.Б.Уразов – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Қ.Ж.Мирзаев – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Б.И.Исроилов – ТДИУ профессори, и.ф.д.

Г.М.Шодиева – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Б.Абдукаримов – СамИСИ профессори, и.ф.н.

Р.Қобилов – Самарқанд вилояти ҳокими ўринбосари

С.Н.Тошназаров – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Р.Н.Нормахматов – СамИСИ профессори, т.ф.д.

А.Бектемиров – СамИСИ профессори, и.ф.д.

О.М.Пардаев – СамИСИ профессори, и.ф.д.

М.Т.Алимова – СамИСИ профессори, и.ф.д.

З.Дж. Адилова – ТДИУ профессори, и.ф.д.

Ш.О.Қувондиқов – СамИСИ профессори в.б., иқтисод
фанлари доктори

Л.Н.Халикова – СамИСИ профессори в.б., DSc

Ф.А.Сафаров – СамИСИ доценти в.б., DSc

МУНДАРИЖА:

НАЗАРИЯ ВА МЕТОДОЛОГИЯ	
Мурод Мухаммедович Мухаммедов, Мамаюнус Қаршибаевич Пардаев Амир Темурнинг одилона иқтисодий сиёсати – кудратли империянинг шаклланиш ва ривожлантириш омили	5
Дилфуза Олимбоевна Матёкубова Бизнес тузилмаларини инновацион ривожлантириш учун диверсификация стратегиясини танлаш истиқболларини баҳолаш тартиби ва усуллари	12
G‘ayrat Zuvaytovich Ubaydullaev Mamlakatda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish strategiyalarini amalga oshirish inson kapitali samaradorligini oshiradi	16
Fotimaxon Ibragimovna Ergasheva, Madina Isoqjonovna Oxunjonova Yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish masalalari	21
РАҚАМЛИ ВА ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТ	
Гулнора Мардиевна Шадиева Влияние инновационных процессов на экономическое развитие Республики Узбекистан: теоретические аспекты	26
Omonilla Saydaminovich Umarov, Abdulxay Xasanboyevich Xodjayev Iqtisodiy xavfsizlikini ta’minlashda ochiq ma’lumotlar sohasining ahamiyati	31
САНОАТ ВА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ	
Рузибой Нормухаматов, Уктам Абдуғани ўғли Абдурайимов Мева-сабзавотларда бўладиган нитратлардан келадиган хавфлар ва уларнинг олдини олиш йўллари	35
Гулнора Мардиевна Шадиева, Умида Равшановна Равшанова Теоретические аспекты занятости в сельском хозяйстве и их влияние на развитие экономики Республики Узбекистан	38
Сусанна Сейрановна Алиева Солнечная энергетика в тепличном хозяйстве	44
Zaxriddin Vasliddin o‘g‘li Usubjonov Namangan viloyatida qurilish materiallari ishlab chiqarish sanoatining rivojlanishi	49
Muxriddin Mo‘ydingon o‘g‘li Turg‘unov Oziq-ovqat sanoati korxonalarining raqobatbardoshligini boshqarish masalalari	55
Абдухолик Эгамович Тангиров Чўл-яйлов чорвачилиги хўжаликлари ва уларни бошқаришдаги айрим муаммолар	58
Mirodiljon Xasanboy o‘g‘li Xomidov O‘zbekiston Respublikasi avtomobilsozlik korxonalarida sanoat kooperatsiyasini tashkil etish va foydalanishning iqtisodiy ahamiyati	62
Xakim Toshimovich Buriyev Qurilish sanoati korxonalarining raqobatbardoshligini oshirishning ilmiy asoslari	66
МЕХНАТ, БАНДЛИК ВА КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ	
Саидахроп Саидахмедович Ғуломов, Мамаюнус Қаршибаевич Пардаев Ўзбекистонда таълим самарадорлигини ошириш ва камбағалликни қисқартириш бўйича айрим тавсиялар	72
Обид Мамаюнусович Пардаев Кўп ўлчовли камбағалликни аниқлашнинг янги индикаторлари ва уларнинг моҳияти	78

Omonilla Saydaminovich Umarov – i.f.f.d., dotsent, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi bo‘lim boshligi

Abdulxay Xasanboyevich Xodjayev – Toshkent axborot texnologiyalari universiteti izlanuvchisi

IQTISODIY XAVFSIZLIKINI TA’MINLASHDA OCHIQ MA’LUMOTLAR SOHASINING AHAMIYATI

Annotatsiya. Ilmiy maqolada ochiq ma’lumotlar bazasidan foydalanishda yuzaga keluvchi muammolar, ochiq ma’lumotlar bilan ta’minlash tizimiga qo‘yiladigan talablar, portalning davlat organlari axborot tizimlari bilan integratsiyasini ta’minlash masalalari hamda iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlashda ochiq ma’lumotlarning o‘rni va ahamiyati keng yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: iqtisodiyot, siyosat, ochiq ma’lumotlar, axborot tizimlari, ochiq ma’lumotlar siyosati, iqtisodiy xavflar, ma’lumotlar to‘plamlari, ma’lumotlar bazalari, elektron, internet, tashkilot, reyting.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasining ochiq ma’lumotlar sohasidagi qilayotgan barcha amaliy ishlari dunyo reytinglarida ishtirokini ta’minlash hamda tasdiqlangan ro‘yxat asosida davlat organlari tomonidan ochiq ma’lumotlar to‘plamlari to‘liq e‘lon qilinishi hamda ularning dolzarbligi monitoringini olib borish kabi vazifalar yuklatilgan.

Ushbu farmon va qarorlarni ijrosini ta’minlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi bir qator amaliy ishlarni amalga oshirib, Ochiq ma’lumotlar sohasini rivojlantirishga o‘zining hissasini qo‘shib kelmoqda. Respublikamizda Ochiq ma’lumotlar portalining yangi takomillashtirilgan versiyasida yaratilgan asosiy imkoniyatlardan biri – bu ochiq ma’lumotlar to‘plamlarini o‘z vaqtida joylashtirish va ularni yangilash ustidan onlayn nazorat qilish hisoblanadi. Hozirgi kunga kelib, Ochiq ma’lumotlar portalida 161 ta davlat organlari va tashkilotlari tomonidan ochiq ma’lumotlar to‘plamlari muntazam joylashtirilib kelinmoqda va har chorak yakuni bo‘yicha monitoring natijalari o‘rnatilgan tartibda Vazirlar Mahkamasiga kiritib borilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi Ushbu ilmiy maqolani tayyorlash jarayonida monografik tahlil va tizimli tahlil usullaridan foydalangan holda mamlakat ochiq ma’lumotlardan foydalanishi natijasida tashqi iqtisodiy xavflardan ogoh bo‘lish orqali iqtisodiy xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha taklif va tavsiyalar tayyorlandi.

Tahlil va natijalar. Mamlakat ochiq ma’lumotlardan foydalangan holda tashqi iqtisodiy xavflardan ogoh bo‘lgan holda o‘zining iqtisodiy xavfsizligini ta’minlashiga yordam beradi. O‘zbekiston Respublikasining Ochiq ma’lumotlar portalini - uchun mo‘ljallangan, ochiq ma’lumotlarni e‘lon qilishda va ulardan foydalanishda Portal operatori, ochiq ma’lumotlarni yetkazib beruvchilar va foydalanuvchilar o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni ta’minlovchi axborot resursi hisoblanadi.

Ochiq ma’lumotlar bilan ta’minlash tizimi quyidagi talablarga javob berishi zarur:

- barcha sohadagi ma’lumotlarning mavjudligi;
- ma’lumotlarning aniq va to‘liq joylashtirilganligi;
- arxiv ma’lumotlaridan foydalanish bo‘yicha ruxsatnomaga ega bo‘lishi;
- ma’lumotlarni qayta ishlashga inson va mashina o‘qiydigan formatda tayyor bo‘lishi[2].

Axoli uchun zarur ma’lumotlarni ularga o‘z vaqtida yetkazib bermaslik va aholining axborotga bo‘lgan ehtiyojini qondirmaslik jamiyat rivojlanishiga katta salbiy ta’sir ko‘rsatib, oqibatda “axborot taqchilligi” jamiyat inqiroziga sabab bo‘lishi mumkin. Shuningdek, ma’lumotlarning ochiqlikini ta’minlash orqali mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirishga, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish hamda turizm sohasini yanada rivojlantirishga erishsa bo‘ladi. Mazkur omillar ochiq ma’lumotlar portalining ishlash samaradorligi oshirilishini zaruriyatga aylantiradi. Ochiq ma’lumotlar portalini yuritishda jumladan, Portal va davlat organlarining idoraviy axborot tizimlari va resurslarini integratsiya qilish ishlarini amalga oshirish lozim.

Ochiq ma'lumotlar bazasidan foydalanishda yuzaga keluvchi muammolar quyidagilardan iborat:

- ochiq ma'lumotlar dasturini ishga tushirish jarayoniga xususiy sektor, OAV, ilmiy davralar, fuqarolik jamiyati institutlari ham jalb qilinishi lozim;
- ko'plab ma'lumotlarning elektron ko'rinishda emas, qog'ozlarda saqlanayotgani ham axborotning ochiqligiga daxl qilishi;
- ochiq ma'lumotlarni ommaga xavola etish bo'yicha aniq boshqaruv tizimi mavjud emasligi;
- Internet tezligining pastligi, AKT infratuzilmasi yetarli darajada rivojlanmagani, sifatli kadrlar yo'qligi.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish yuzasidan Statistika agentligi tomonidan "O'zbekistonda ochiq ma'lumotlarni rivojlantirish, Open Data Inventory (ODIN) va boshqa xalqaro reytinglarda O'zbekistonning o'rini yaxshilash" bo'yicha tashkilotlar tashkil qilinmoqda.

O'zbekiston Respublikasi ochiq ma'lumotlar portalida sun'iy intellekt asosida dasturiy ta'minotda foydalanish uchun raqamli ma'lumotlar platformasini yanada rivojlantirish, BMT Statistika departamentining ma'lumotlar bazasi, Jahon rivojlanish indikatorlari, Jahon banki va boshqa xalqaro tashkilotlar ma'lumotlar bazalarida O'zbekiston Respublikasining yetishmayotgan ma'lumotlarini to'ldirish, davlat organlari va tashkilotlari uchun o'z rasmiy veb-saytida va O'zbekiston Respublikasining Ochiq ma'lumotlar portalida joylashtirilishi majburiy bo'lgan ijtimoiy ahamiyatga molik ma'lumotlarning namunaviy shakllari, ijtimoiy ahamiyatga molik ma'lumotlarni rasmiy veb-saytga va O'zbekiston Respublikasining Ochiq ma'lumotlar portalida joylashtirishda ularni pasportlash tizimini joriy etish bo'yicha amaldagi qonunchilik hujjatlarini takomillashtirish yuzasidan takliflar ishlab chiqildi.

Mamlakatimizni xalqaro reytinglardagi ishtirokini ta'minlashda Open Data Inventory (ODIN) ochiq ma'lumotlar reytingi milliy statistika idoralari tomonidan yuritiladigan veb-saytlar va ushbu saytlardan kirish mumkin bo'lgan har qanday rasmiy hukumat veb-saytida taqdim etilgan ma'lumotlarning qamrovi va ochiqligini baholaydi. Umumiy ODIN ochiq ma'lumotlar reytingi balli milliy statistika idoralari tomonidan taqdim etiladigan ma'lumotlar qanchalik to'liq va ochiq ekanligining ko'rsatkichi hisoblanadi. Ijtimoiy, iqtisodiy va atrof-muhit statistikasi bo'yicha yig'ma ballar hamda qamrab olish va ochiqlik bo'yicha yig'ma ballar milliy statistika tizimlarining kuchli va zaif tomonlari ko'rsatib beradi.

ODIN ochiq ma'lumotlar reytingi rasmiy statistikasi yoritishdagi muhim bo'shliqlarni aniqlaydi, ochiq ma'lumotlar siyosatini targ'ib qiladi hamda milliy statistika idoralari va ma'lumotlar foydalanuvchilari o'rtasidagi samarali muloqotni targ'ib qiladi. Milliy statistika idoralari va ularning rivojlanish bo'yicha hamkorlari ODIN reytingidan strategik rejalashtirish jarayonining bir qismi va statistika tizimini rivojlantirish o'lchovi sifatida foydalanishlari mumkin.

Asosiy beshta ochiqlik elementi quyidagilardan iboratdir:

- mashinada o'qiladigan formatdagi ma'lumotlarning mavjudligi;
- ochiq (mulkiy bo'lmagan) formatdagi ma'lumotlarning mavjudligi;
- ochiq ma'lumotlar litsenziyasi yoki ochiq ma'lumotlardan foydalanish shartlari mavjudligi[3].

Ochiq ma'lumotlar portalini hozirgi kundagi yuritilishi holatini tahlil qiladigan bo'lsak, unda bevosita ma'lumotlarni to'plashda davlat xodimlari ishtirok etib, ma'lumotlarni kiritadilar, qayta nashr etadilar hamda uslubiy tavsiyalarga muvofiq chop etadilar. Dasturchilar esa, API interfeyslari, so'rovlarni qo'shish, ilovalarni qo'shish qobiliyati xamda ma'lumotlarni oddiy va onson kiritish yo'llarini ko'rsatib beradilar.

Tadqiqotlarimiz shuni ko'rsatmoqdaki, mamlakatimizda ochiq ma'lumotlar tizimini joriy etish orqali quyidagi natijalarga erishimiz lozim:

- davlat hokimiyati organlarining shaffofligini oshirish va "Ochiq xukumat" konsepsiyasini amalga oshirish;

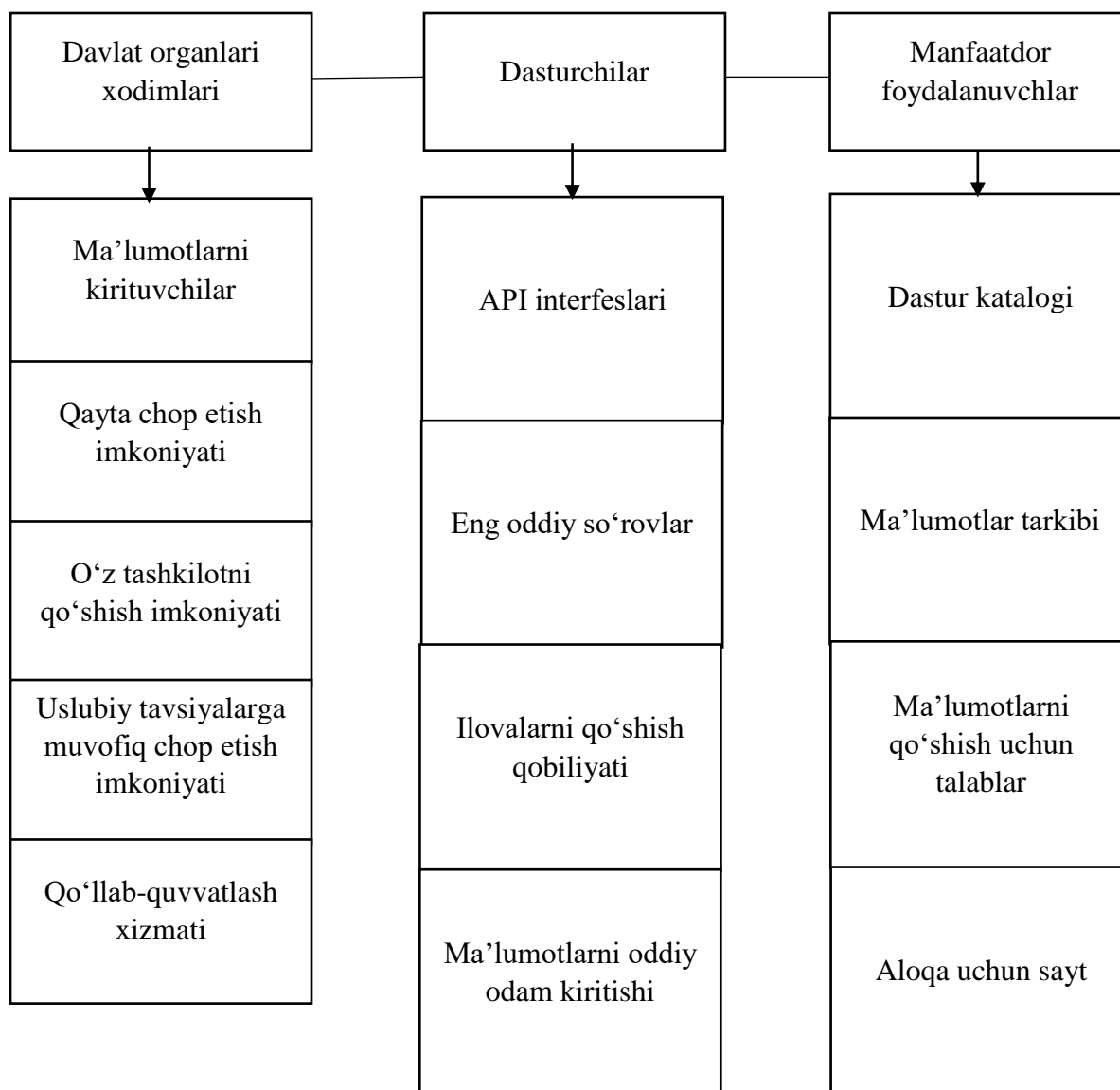
–xorijiy investorlarni mamlakatimiz imkoniyatlari va salohiyati to‘g‘risida xabardor qilish xamda shu orqali investitsiyalarni jalb qilish;

–turizm xizmatlari bozorini shakllantirish va rivojlantirish;

–ijtimoiy-siyosiy institutlarni shakllantirish va tashkil etishda fuqarolik jamiyatining ishtiroki darajasini oshirish;

–axborotdan foydalanish imkoniyatini oshirish orqali axolining xayot sifatini yaxshilash.

Davlat, ijtimoiy-iqtisodiy va tijorat ma’lumotlaridan tashqari, maxsus kategoriyadagi ma’lumotlar xam mavjud bo‘lib, ma’lumotlar jismoniy shaxslar tomonidan ochiq e’lon qilingan shaxsiy ma’lumotlar xam muhokamaga qilinadi. Bunda, jismoniy shaxslardan ijtimoiy tarmoqlar orqali ma’lumotlarni yetkazib beruvchilar bo‘lib, tashqi muhitning iqtisodiy sub’ektlari o‘zlariga kerakli ma’lumotlardan foydalanish imkoniyati tug‘iladi. Jumladan, manfaatdor foydalanuvchilar esa dastur katalogi, ma’lumotlar tarkibi, ma’lumotlarni qo‘shish uchun talablar va aloqa uchun saytdan foydalanadilar(1-rasm).

1- rasm. Ochiq ma’lumotlar portalini hozirgi kundagi yuritilishi xolati tahlili¹

Shunday qilib, davlat iqtisodiyoti va xavfsizligini ta’minlash takrorlanuvchi ishlab chiqarish sikllarini amalga oshirish imkonini beruvchi iqtisodiyot holati sifatida taqdim etiladi.

¹ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, ochiq ma’lumotlardan foydalangan holda tashqi xavflardan ogoh bo’lgan holda mamlakat o’zining iqtisodiy xavfsizligini ta’minlaydi. Shunday qilib, Portalning davlat organlari axborot tizimlari bilan integratsiyasini ta’minlash masalalarini ishlab chiqish orqali ushbu jarayondan "inson omili" ni maksimal darajada bartaraf etish muammosini tubdan hal etish lozim. Ayni paytda davlat organlari tomonidan idoralararo jarayonlarni avtomatlashtirishning yangi axborot tizimlarini yaratish va mavjud axborot tizimlarini modernizatsiya qilish orqali o’z jarayonlarini faol raqamlashtirish ishlari olib borilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 9 apreldagi “Davlat boshqaruvining ochiqligi va shaffofligini ta’minlash hamda mamlakatning statistika salohiyatini oshirish yuzasidan qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4273-sonli qarori // *Xalq so‘zi*, 11.04.2019.
2. The road to budget transparency: learning from country experience [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.internationalbudget.org/publications/road-to-budget-transparency-country-synthesis/>. – Date of access: 19.04.2019.
3. ICT Sector Unit, The World Bank, Connecting to Work: How information and communication technologies could help expand employment opportunities, Washington, DC, September 2013. pp. 215.
4. Златкин А. И. Разработка методологического обеспечения организации экономической безопасности предприятия с использованием средств математического моделирования. Дис. канд. эк. наук. Иваново, 2000.
5. Илларионов, А Критерии экономической безопасности 11 Вопросы экономики, 1998, М 10. С. 49-57.
6. Sowa J. F., Zachman J. A.. Extending and Formalizing the Framework for Information System Architecture. IBM System Journal, vol. 31, no. 3, 1992.
7. TeleManagement Forum. Telecom Operations Map. Evaluation Version 2.1. – Morristown, NJ: TMForum, 2000.
8. Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России // Вестник Российской Академии наук. 1997. Т. 67. № 9.
9. Олейникова Е.А. Экономическая безопасность (теория и практика). - М.: Классика плюс, 2005. 265 с.
10. Gilad, Ben. Industry Risk Management: CI’s Next Step // Competitive Intelligence Magazine. – 4 (3), May-June. – URL: <http://www.academyci.com>
11. Scott, D. Anthony. What’s next for innovation? //Chief Executive Magazine, The. – July/August 2009. – URL: www.chiefexecutive.net
12. Abulkasimov X.P. Davlatning sanoat siyosati va sanoat tarmog‘ida iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlash yo‘nalishlar. Uslubiy ma’lumot 2021 y.

<p>О.Умаров, А.Ходжаев</p> <p>Важность открытых данных в обеспечении экономической безопасности</p> <p>Аннотация. В научной статье подробно описаны проблемы, возникающие при использовании открытых баз данных, требования к системе предоставления открытых данных, вопросы обеспечения интеграции портала с информационными системами государственных органов, а также роль и значение открытых данных в обеспечении экономической безопасности.</p> <p>Ключевые слова: экономика, политика, открытые данные, информационные системы, политика открытых данных, экономические риски, наборы данных, базы данных, электронный, Интернет, организация, рейтинг.</p>	<p>O.Umarov, A.Khodjaev</p> <p>The importance of open data in ensuring economic security</p> <p>Abstract. The scientific article describes in detail the problems that arise when using open databases, the requirements for the open data provision system, the issues of ensuring the integration of the portal with the information systems of government agencies, as well as the role and importance of open data in ensuring economic security.</p> <p>Keywords: economics, politics, open data, information systems, open data policy, economic risks, data sets, databases, electronic, Internet, organization, rating.</p>
--	---

ISSN 2091-5187

☞ “СЕРВИС” ☞

Журнал Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти таҳририят
бўлимида нашрга тайёрланди.

12.09.2024 йилда теришга берилди. 27.09.2024 йилда босишга рухсат этилди.
Офсет босма қоғози. Қоғоз бичими 60x84_{1/8}. “Times” гарнитураси. Офсет
босма усули. Шартли босма табоғи 15,76. Ҳисоб-нашриёт
табоғи 13,75. Адади 100 нусха. Буюртма № 0110А/24

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институтининг
матбаа бўлимида чоп этилди.
Лицензия № 025316.
Реестр № Х-119112.

Манзил: Самарқанд шаҳри, Шохрух кўчаси, 60-уй.

© Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти, 2024.